

RAPPORTAGE INVENTARISEREND ONDERZOEK ACTIVITEITEN NISR

Best, november 2012

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Het onderzoek	6
3	Conclusies algemeen beeld	8
4	Conclusies per onderzoeksdoelgroep	11
4.1	gemeenten	11
4.2	bedrijven/werkgelegenheid	11
4.3	onderwijs	12
4.4	gelieerde instellingen	13
4.5	intermediairs	14
4.6	Roma en Sinti (1)	15
4.7	Roma en Sinti (2)	17
	Bijlagen	19

1. Inleiding

Door de Raad van Toezicht (RvT) van het NISR is te kennen gegeven dat continuering van activiteiten van het NISR -na een extern uitgevoerde *quick scan* en eigen bevindingen van de RvT- niet langer wenselijk is. Daarom heeft de RvT in haar vergadering van 16 maart 2012 besloten de activiteiten van het NISR per 1 oktober 2012 stop te zetten.

Om de werking van de activiteiten van het NISR te inventariseren heeft de SARSR de werkgroep inventarisatie in het leven geroepen om ervaringen, meningen en behoeften van de bij de activiteiten van het NISR betrokken doelgroepen in kaart te brengen. De rapportage die voor u ligt, geeft de resultaten van de inventarisatie weer. Met nadruk wijzen wij u erop dat deze rapportage géén weergave is van de mening van de onderzoekers. Voor de gevolgde werkwijze verwijzen wij u graag naar bijlage 3 op pagina 24 van deze rapportage.

De inventarisatie heeft een duidelijk beeld opgeleverd van de effectiviteit van de werkzaamheden van het NISR, zoals deze ervaren is door de belangrijkste *stakeholders*. Tevens geeft de inventarisatie een goed beeld van wat als *best practices* beschouwd kan worden en levert het bijzonder waardevolle informatie op die van belang is bij een voortzetting van activiteiten ten behoeve van de Sinti en Roma.

De meeste werkzaamheden ten behoeve van de rapportage hebben plaatsgevonden in de periode augustus-oktober 2012. Een bijzonder roerige periode om een onderzoek over het NISR te laten plaatsvinden. Zo is in deze periode een brief over het stopzetten van het NISR bij alle stakeholders in de bus gevallen, was er een radio uitzending over het uitkomen van het boek 'Roma', was er een radio uitzending over de 'verspilling van de zigeunermiljoenen' en is het boek 'Roma' gepresenteerd. Met name de brief over de opheffing van het NISR en de radio-uitzending over de 'verspilling' hebben veel boosheid onder met name Sinti en Roma respondenten veroorzaakt, waar onderzoekers direct mee geconfronteerd werden.

Vanwege arbeidsrechtelijke omstandigheden zijn bij dit onderzoek geen ex-werknemers van het NISR betrokken. Enkele respondenten bij dit onderzoek gaven aan dat deze wellicht meer inzicht zouden kunnen geven van de situatie bij het NISR. Onderzoekers hebben zich, mede gezien de opdracht, hier niet op gericht.

Uit de statuten van het NISR ¹ blijkt dat de doelstelling van het NISR onder andere is: 'het verbeteren van de maatschappelijke participatie en emancipatie van de legaal in Nederland verblijvende Sinti en Roma, waaronder uitdrukkelijk is begrepen de gemeenschap van Sinti en Roma in Nederland, die ten tijde van de Tweede Wereldoorlog in Nederland verbleef,

¹ Akte d.d. 14 oktober 2009

alsmede hun nazaten.’ Daarom is in deze inventarisatie ook belangrijke aandacht uitgegaan naar de beleving van de Roma en de Sinti in Nederland aangaande de effectiviteit van de activiteiten van het NISR.

2. Het onderzoek

De onderzoeksmethode is neergelegd in de onderzoeksopzet en voor de volledigheid van dit rapport toegevoegd op bladzijde 19². Doel van het onderzoek is inzicht te krijgen in ervaringen, meningen en behoeften van de bij de activiteiten van het NISR betrokken doelgroepen.

Ronde 1

Overeenkomstig de in bijlage 1 beschreven methode zijn eerst de afgevaardigden van de representatieve doelgroep door de werkgroep inventarisatie vastgesteld ten behoeve van de in ronde 1 te voeren gesprekken.

In ronde 1 zijn van de vijf onderscheiden doelgroepen 17 representanten geïnterviewd.

- gemeenten: 5 interviews
- bedrijven/werkgelegenheid: 4 interviews
- onderwijs: 2 interviews
- direct aan Sinti/Roma gelieerde instellingen: 3 interviews
- intermediairs: 3 interviews

Aan de hand van een vaste vragenlijst³ hebben de respondenten hun visie gegeven op de werkwijze en effectiviteit van het NISR, en aandachtspunten voor de toekomst genoemd die in hun visie een bijdrage leveren aan het verbeteren van de maatschappelijke participatie van Sinti en Roma.

Ronde 2 en 3

Roma en Sinti

In ronde 2 en 3 is een representatieve doelgroep Roma en Sinti benaderd. Om deze groep vast te stellen en te benaderen is gebruik gemaakt van een zogenaamde sneeuwbal methode. Uit de gesprekken in ronde 1 werd een poule sleutelfiguren onder Roma en Sinti zichtbaar. Deze zijn benaderd in ronde 2. In ronde 3 zijn Roma en Sinti benaderd die door de sleutelfiguren uit ronde 2 zijn aangewezen als zijnde personen wiens mening belangrijk is binnen de gemeenschap.

Bij de invulling van ronde 2 en 3 gesprekken is dan ook geen rekening gehouden met organisaties die zeggen namens alle Roma en Sinti in Nederland te spreken. Alhoewel onderzoekers veel vertegenwoordigers van deze organisaties wel als sleutelfiguur gesproken

² Bijlage I

³ Bijlage II

hebben, zijn deze reacties niet van andere waarde geacht dan de andere reacties van Roma en/of Sinti. De reden hiervoor kan het best worden weergegeven door een citaat van een oudere Sinto:

“het (kan) niet voorkomen dat een Sinti of Roma zonder ruggespraak met ‘familie hoofden’ namens de gemeenschap kan spreken, dat dit de laatste tijd wel gebeurt is een zeer kwalijke zaak.”

Daarnaast nemen individuele Roma en Sinti vaak uitdrukkelijk afstand van de mening of acties van enkele van deze organisaties. De ten behoeve van ons onderzoek benaderde Roma en Sinti spreken dan ook op persoonlijke titel.

In totaal zijn 27 Roma en Sinti betrokken bij dit onderzoek. Ten behoeve van de regionale spreiding van alle respondenten zijn de drie gespreksronden als geheel bekeken. Dat heeft er in sommige gevallen toe geleid dat Roma en/of Sinti uit andere plaatsen zijn benaderd omdat in ronde 1 al veel informatie over de lokale situatie is gegenereerd.

Gesprekken

Bij de gesprekken met Roma en Sinti is getracht zoveel mogelijk aan te sluiten bij de gesprekspunten⁴ uit de eerste ronde. Wel is in deze gesprekken meer vrijheid gelaten als respondenten deze vroegen. In deze zin beantwoordt ronde 2 en 3 aan hetgeen in de onderzoeksopdracht is opgenomen over vertrouwen:

“Het ingestelde onderzoek is een eerste stap om bij de aan de inventarisatie participerende Sinti en Roma te proberen ‘het zonder ons en over ons’ gevoel te verminderen en vertrouwen van de SARSR te winnen.

Uiteraard kan alléén dit onderzoek het gebrek aan vertrouwen niet wegnemen, maar het is wel een eerste stap om te laten zien dat het de SARSR ernst is de beschikbare gelden op een zinvolle manier te besteden en daarbij Sinti en Roma daadwerkelijk te betrekken.”

De op deze manier gekregen informatie kan goed dienen als achtergrond informatie bij dit onderzoek en bij een eventuele voortzetting van de SARSR activiteiten.

⁴ Bijlage II

3. Conclusies algemeen beeld

Algemeen beeld

De betrokken groepen bij dit onderzoek verschillen enorm, kijkend naar de taken die men vervult, de verantwoordelijkheden die men draagt of de belangen die men heeft ten opzichte van de SARSR. Ondanks deze verschillen zijn in de antwoorden opvallend veel overeenkomsten te vinden. Onderzoekers hebben aan deze overeenkomsten speciale aandacht besteed⁵ omdat het draagvlak voor die uitkomsten erg groot lijkt. Deze bevindingen treft u hieronder als eerste aan. In het volgende hoofdstuk worden de conclusies per onderzoeksdoelgroep weergegeven.

Samenwerken met NISR

Bij de start van het NISR waren de verwachting hoog gespannen. Onder Roma en Sinti leefde de overtuiging dat er nu een instituut in het leven was geroepen dat speciale aandacht voor hen had. De onderzoeksdoelgroepen uit ronde 1 verwachtten meer faciliteiten, een bundeling van kennis en ondersteuning bij uitvoerende activiteiten. Los van de vraag of het mogelijk was al deze verwachtingen waar te maken, kan geconcludeerd worden dat geen enkele van deze verwachtingen door het NISR is ingelost.

Het NISR dat gecreëerd is, wordt gezien als een log en bureaucratisch apparaat. Er zijn -ten opzichte van haar voorganger de SRSR - geen nieuwe activiteiten ontplooid, terwijl tegelijkertijd goed lopende projecten zijn af gestoten of stopgezet. Het is opvallend vaak voorgekomen dat vragen (ook subsidieaanvragen) van belanghebbenden niet beantwoord zijn en toezeggingen niet werden nagekomen. Het NISR had een arrogante, hooghartige attitude, het instituut eiste veel en gaf daarvoor weinig terug. Het NISR had geen kennis van zaken en toonde ook geen begrip of inleving in de situatie waarin respondenten verkeerden.

Voor respondenten was het duidelijk dat de interne situatie bij het NISR niet goed in elkaar stak. Er werd bijvoorbeeld door werknemers 'uit de school geklapt'. Tevens wordt vaak gerefereerd aan bekende voorbeelden waarin de positie als geldschieter werd gebruikt om uitingen over de organisatie te beïnvloeden of van een *conflict of interests* van bestuurders.

Effectiviteit van de activiteiten van het NISR

Mede door het voorgaande was er bij respondenten geen geloof dat het NISR een effectieve partner was in het ontwikkelen van activiteiten voor de Roma en Sinti. Veel respondenten

⁵ Zie hiervoor ook bijlage III

hebben de hoop opgezegd op een actieve participatie van het NISR in de ontwikkeling van activiteiten, en hebben oplossingen gezocht buiten het NISR om, teneinde voor elkaar te krijgen wat men als belangrijk achtte.

Het is voor respondenten niet duidelijk geworden welke visie ten grondslag lag aan het NISR. Voorwaarden waarop eventuele aanvragen door het NISR werden beoordeeld, zijn nooit vooraf aangegeven. Cruciaal is de vraag of deze voorwaarden überhaupt bestonden. Wel zijn er gedurende de aanvragen van projecten door het NISR steeds aanvullende en/of wisselende eisen gesteld aan projecten. Dit vergrootte het vermoeden dat beslissingen meer persoonlijk worden beoordeeld, dan op basis van visie, beleidsdoelstellingen of projectdoelstellingen.

Door het ontbreken van kennis en inlevingsvermogen bij NISR medewerkers is er geen effectieve controle op de middelen geweest. Er is alleen maar gekeken naar de mogelijkheid het 'in de dossiers' te verantwoorden.

Toekomst

Respondenten geven aan dat de emancipatie en participatie van Roma en Sinti verbeterd moet worden. Door de respondenten wordt als absolute prioriteit voor toekomstig te ontwikkelen activiteiten, onderwijs genoemd. In hun visie dient de SARSR dan ook vol in te zetten op het onderwijsgebied. De door de SRSR gekozen methodiek van intensieve begeleiding van kinderen (maar ook ouders en grootouders) wordt als positief beoordeeld en als handleiding voor de te ontwikkelen onderwijsactiviteiten gezien. Goed onderwijs is in de visie van de respondenten op lange termijn hét instrument tot maatschappelijke participatie van de Roma en Sinti in Nederland.

In navolging van het aandachtsgebied onderwijs, wordt door respondenten de toeleiding naar werk essentieel genoemd. Om effectief te kunnen zijn op dit gebied, is de inzet van intermediairs alsmede het werken aan discriminatie (d.m.v. beeldvorming en communicatie) essentieel en een randvoorwaarde voor succes.

De organisatie die deze activiteiten zou moeten entameren zou voor wat betreft organisatiestructuur een kleine, flexibele, toegankelijke en vooral pragmatisch ingestelde organisatie moeten zijn. Een organisatie die begrip toont voor 'de organisaties en mensen in het werkveld' en daar op een kundige en respectvolle manier mee omgaat. Centraal in deze organisatie moeten intermediairs⁶ zijn. De intermediairs worden vanuit de organisatie

⁶ De ideeën over de werkmethoden of invulling van het takenpakket door intermediairs kunnen verschillen per respondent. Als in het rapport verwezen wordt naar intermediairs zonder een expliciete taakstelling, dan wordt een intermediair bedoeld die dicht bij de gemeenschap staat en een brugfunctie vervult naar maatschappelijke organisaties en instellingen. Als het een intermediair van het NISR betreft wordt dit expliciet vermeld.

gefaciliteerd en gemonitord. Kernwoorden zijn: onafhankelijk, breed ondersteunend en pragmatisch.

Onverlet de breed gedragen keuze voor het investeren in onderwijs, worden initiatieven die vanuit de Roma en Sinti zelf komen, ook als waardevol ervaren. Het is echter duidelijk dat Roma en Sinti in deze activiteiten door intermediairs en/of organisaties ondersteund moeten worden. De nieuwe organisatie zou hierin een belangrijke aanjagende rol kunnen vervullen. Dit betreft zowel de ontwerp-, uitvoerings- en verantwoordingsfase. Vooraf zal heel duidelijk moeten zijn wat wel en wat niet mogelijk is. Kortom: er zal een duidelijk keuze voor werkgebieden gemaakt moeten worden .

Duidelijkheid naar iedereen is dan ook essentieel. Ook in dit kader is het van belang dat er speciale aandacht uitgaat naar de communicatie, met als kernbegrip : helderheid en voor doelgroepen non-multi-interpretabele uitingen. Alle communicatie kanalen zullen hiervoor gebruikt moeten worden (van persberichten VWS tot individuele aandacht door intermediairs).

Respondenten realiseren zich dat er keuzes gemaakt moeten worden, waaraan de resterende gelden besteed gaan worden. Mocht dit naast zelf geïnitieerde activiteiten ook op basis van subsidieaanvragen plaatsvinden, dan dient het beslissingskader van waaruit de nieuwe organisatie deze projecten beoordeeld, voor iedereen duidelijk te zijn. Duidelijkheid waarvoor subsidie kan worden aangevraagd en tevens met duidelijke prioriteitsstelling (bijvoorbeeld door middel van plafonds instellen). Toekomstige aanvragers moeten er met enige redelijkheid vanuit kunnen gaan dat als de gestelde voorwaarden zijn ingevuld er een subsidietoezegging zal plaatsvinden. Daarnaast zal ook de subsidiërende instantie met enige redelijkheid de ruimte moeten hebben om aanvullende voorwaarden te stellen, afhankelijk van het voorliggende geval.

Een nieuwe organisatie zal Roma en Sinti meer moeten betrekken bij haar besluitvorming. Hiervoor worden door individuele respondenten verschillende opties gegeven. Bij de keuze voor het juiste model is van belang dat men de onder de Roma en Sinti levende overwegingen begrijpt en betreft. Het model moet voldoende vertrouwen wekken dat er op een goede manier naar Roma en Sinti geluisterd wordt. Dit moet een constructieve en voortdurende dialoog zijn waar geen ruimte wordt gelaten voor 'de schreeuwers' die, naar verwachting, ook in de toekomst weer zullen opstaan.

4. Conclusies per onderzoeksdoelgroep

5.1 Conclusie gemeenten

In de gemeenten wordt met een mate van vrij grote zelfstandigheid intensief gewerkt aan de maatschappelijke participatie van hun Sinti en Roma gemeenschappen. Er wordt op een professioneel niveau gewerkt aan het verbeteren van de maatschappelijke participatie van Sinti en Roma, waarbij de resultaten positief zijn.

Binnen de gemeenten vervullen intermediairs een belangrijke rol in diverse werkzaamheden. Op het gebied van onderwijs aan Sinti kinderen is er een lichte voorkeur naar klasse-assistenten die Sinti zijn. Bij onderwijs aan Roma kinderen is er een voorkeur voor niet-Roma. In de overige gevallen (gezinscoach, ombudsman, intermediair) geldt het tegenovergestelde: het zouden geen Sinti of Roma moeten zijn.

Ondanks het feit dat gemeenten een belangrijke partner waren voor het NISR, blijkt dat de gemeenten weinig samenwerkten of wilden samenwerken met het NISR. Met name het gebrek aan kennis bij het NISR, de manier van werken van het NISR (attitude) alsmede de visie zijn hierin vaak de belangrijkste redenen.

In de activiteiten naar Sinti en Roma toe, is er een tendens bespeurbaar naar individualisering van activiteiten. Niet de activiteiten naar een complete gemeenschap, maar het maatwerk naar een individu.

Toekomst

Met het oog op de toekomstige ontwikkelingen zetten alle gemeenten hoog in op onderwijs. De gedachte wordt gedragen dat onderwijs op termijn de tool is waarmee uiteindelijk een positieve maatschappelijke participatie van Sinti en Roma gerealiseerd wordt.

In het uiten van de aanbeveling 'investeer in onderwijs' onderstrepen de gemeenten ook het belang van toeleiding naar werk. Hierin ziet iedereen een probleem. Het gebrek aan kennis en de negatieve beeldvorming over Sinti en Roma moet o.a. met voorlichting en communicatie aangepakt worden.

5.2 Conclusie bedrijven/werkgelegenheid

Uit de interviews blijkt dat de aanwezigheid van een externe bedrijfscoach door de geïnterviewden als een voorwaarde gezien wordt. Respondenten geven aan dat er behoefte is aan de kennis en inzet van deze coach in diverse bedrijfsprocessen, zoals acquisitie, het

vervaardigen van offertes, belastingaangelegenheden en personeelszaken, waaronder ook de begeleiding van stagiaires valt.

Respondenten geven aan dat zij zien dat Sinti en/of Roma ondernemers -ondanks het feit dat er niet langer sprake is van startende ondernemingen- nog steeds behoefte hebben aan externe ondersteuning. Op termijn zien de respondenten hierin ook niets veranderen. Het doel van de ondersteuning vanuit het NISR: het uiteindelijk zelfstandig functioneren van het bedrijf, komt hierdoor in het gedrang.

Dit wordt bevestigd door een respondent, die van mening is dat veel Sinti en/of Roma jongeren wel een vak kunnen beoefenen, maar geen ondernemer zijn.

Naast ondersteuning door een bedrijfscoach hebben bedrijven van Sinti en of Roma ook herhaaldelijk financiële steun nodig. Ondanks het feit dat er substantiële kredieten zijn verstrekt, blijft er bij de ondernemingen behoefte aan financiële ondersteuning. In de liquiditeits- en solvabiliteitsproblemen speelt de huidige economische crisis ook een rol.

Ondanks het feit dat bedrijven vanuit het NISR ondersteund werden, is er grote kritiek op de wijze waarop dit gebeurde. De Sinti /Roma ondernemers voelen zich niet gesteund. Kritiek is er op het uitblijven van financiële steun en de wijze waarop medewerkers van het NISR Sinti/Roma ondernemingen benaderden. Hun attitude wordt als passief, star en weinig geïnteresseerd omschreven. Respondenten zien in het NISR de schuldige met betrekking tot problemen die gesignaleerd zijn bij ondernemingen, zoals liquiditeitsproblemen en een faillissement.

Toekomst

Met betrekking tot ontwikkelingen in de toekomst die een bijdrage leveren aan de verbetering van de maatschappelijke participatie van Sinti en Roma benadrukken de respondenten het faciliteren van onderwijs. Belangrijk is het inzetten van onderwijs voor leden van de doelgroep die onderwijs willen volgen. Respondenten zijn unaniem van mening dat er in Sinti en of Roma die geen onderwijs willen volgen (de niet-willers), geen energie moet worden gestoken. 'Investeer in de willers, de niet-willers volgen uiteindelijk van zelf'.

Investerings in werkgelegenheid en toeleiding naar werk blijven nodig. Externe ondersteuning hierin is essentieel.

Investeer in opheffing van het negatieve beeld dat er over Sinti en/of Roma bestaat. Met name rolmodellen spelen hier een belangrijke rol in.

5.3 Conclusie onderwijs

Respondenten zijn enthousiast over de inzet van Sinti-intermediairs in het onderwijs. Ondanks het feit dat de opkomst van Sinti leerlingen niet structureel 100% is, zien zij een

duidelijke verbetering in de opkomst alsmede in de relatie met de ouders en grootouders van Sinti kinderen.

Problematisch blijft het verzuim dat gebaseerd is op oorzaken die te herleiden zijn tot de Sinti cultuur. Indien er *conflicting interests* zijn, wint de Sinti cultuur en wordt de leerplicht van de kinderen genegeerd. Hierbij worden financiële boetes van de leerplichtambtenaar door Sinti niet als een sta in de weg gezien.

De Sinti onderwijsintermediair dient afkomstig te zijn uit de gemeenschap waarin de kinderen leven. Daarnaast dient er bij de aanstelling van Sinti onderwijsintermediars goed gekeken te worden naar de persoonlijke kwaliteiten en het werk waarvoor de intermediair wordt ingezet.

Opleiding van onderwijsintermediars is belangrijk, maar realiseer je dat dit maatwerk moet zijn, afgestemd op de kwaliteiten en de inzet van de intermediair.

De inzet en samenwerking met medewerkers van het NISR wordt negatief ervaren: te hoog bureaucratisch gehalte.

Toekomst

Met betrekking tot aanbevelingen voor de toekomst zetten de respondenten in op onderwijs voor Sinti kinderen. Naast onderwijs op de basisscholen en het voortgezet onderwijs, adviseren respondenten om zeker ook te investeren in de voorschoolse educatie bij kinderen vanaf 2,5 jaar. Voornaamste argument hiervoor is de substantiële taalachterstand van de jonge Sinti kinderen ten opzichte van leeftijdsgenootjes. Indien pas op 5 jarige leeftijd begonnen wordt met Nederlands is de achterstand onoverbrugbaar en leidt impliciet tot een leerachterstand.

Een aandachtsgebied blijft de toeleiding naar werk van Sinti kinderen die hun opleiding nagenoeg hebben afgerond. Met name activiteiten in de beeldvorming en voorlichting kunnen hier een positieve invloed hebben.

5.4 Conclusie gelieerde instellingen

Er zijn door het NISR nagenoeg geen nieuwe activiteiten ontplooid of geëntameerd in samenwerking met de geïnterviewde organisaties. Het werk van de NISR intermediairs wordt door respondenten gewaardeerd, waarbij de samenwerking overigens al dateert vanuit de tijd van de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma. Respondenten ervaren de inzet van NISR intermediairs bijzonder positief en als een voorwaarde voor resultaat.

De organisaties hebben opvallend veel kritiek op de bureaumedewerkers van het NISR, zowel qua inhoudelijke kennis als communicatieve vaardigheden. Een paar citaten verduidelijken de kritiek: “Ze waren hooghartig en niet geremd door kennis in hun werk...”

,"NISR medewerkers waren niet betrokken, het was geen initiatiefrijk team." , "Zij zijn voor mij geen bruikbare gesprekspartner."

Door de beëindiging van het NISR bestaat er bij de respondenten onduidelijkheid of ingezette activiteiten gecontinueerd kunnen worden. Zo wordt met name het wegvallen van de NISR intermediairs als problematisch ervaren en komt het voortbestaan van bepaalde activiteiten, zoals de Bedevaart en de emancipatie aanpak in een tweetal gemeenten in gevaar.

Toekomst

Met het oog op de toekomst wordt onderwijs als essentieel genoemd. Dat wordt door twee respondenten zelfs als dé sleutel tot participatie en emancipatie gezien. Met het oog op het breed voorkomende kennisgebrek omtrent de cultuur en gewoonten van Sinti en Roma bij diverse publieksgroepen is een brede inzet van communicatietechnieken en middelen nodig.

Bij de respondenten bestaat de overtuiging dat er voor toekomstige activiteiten een belangrijke rol is weggelegd voor de gemeenten, waarbij samenwerking tussen de gemeenten als belangrijk wordt gezien. In de uitvoering wordt er een belangrijke rol toegekend aan intermediairs, die dan opereren zoals de NISR intermediairs dat deden.

5.5 Conclusie intermediairs

De activiteiten waarover de geïnterviewde intermediairs (niet van het NISR) vertellen zijn inhoudelijk volledig zelfstandig door de organisaties zelf opgezet. Voor een schoolproject in een gemeente werd uitsluitend een beroep gedaan op de plaatselijke NISR intermediair. Voor een project in een andere gemeente vervulde het NISR alleen de rol van subsidiënt. Ondanks deze 'geringe' inbreng had het NISR toch een negatieve invloed op de projecten. Eén project mislukte doordat de NISR intermediair niet transparant communiceerde naar zowel de Roma gezinnen als naar de gemeente toe. Het andere project liep een aanzienlijke vertraging op doordat vanuit het NISR kantoor heel stroef, ambtelijk en met weinig kennis van zaken werd gereageerd op het subsidieverzoek.

Opvallend is dat de intermediairs waarmee gesproken is en die dagelijks aan het werk zijn met en voor de lokale Romagemeenschappen- voor hun activiteiten weinig tot geen beroep hebben gedaan op het NISR.

Toekomst

Voor de toekomst leggen de respondenten de prioriteit bij onderwijs. Daarin zien zij dé oplossing om op lange termijn te komen tot een maatschappelijke participatie van Sinti en Roma. Het is essentieel om in dit onderwijstraject de Sinti en Roma kinderen en uiteraard hun ouders (en grootouders) goed te begeleiden, zowel op school als daarbuiten. Naast

onderwijsgevende activiteiten door een daarvoor bevoegd klasse-assistent zouden de buitenschoolse activiteiten en -problemen begeleidt moeten worden door een intermediair. Met name deze intermediair zou in de optiek van de respondenten nooit een Roma moeten zijn. Enerzijds omdat Roma nooit hun problemen met een andere Rom bespreken (de factor trots). En anderzijds omdat een Rom actief als intermediair door de gemeenschap onder druk gezet kan worden, waardoor deze zijn werk niet naar behoren kan uitvoeren c.q. aan zijn werk invulling gaat geven op de manier zoals de gemeenschap dat wenst.

5.6 Conclusie Roma en Sinti (1)

Het beeld dat door respondenten over het NISR wordt geschetst is er een van een logge, ambtelijke organisatie waar medewerkers zich 'onveilig' voelden en waar de nadruk lag op het verantwoorden van de gelden. Het NISR heeft op geen enkele wijze geprobeerd aan te sluiten bij de behoefte in het veld en heeft geen pogingen gedaan erachter te komen waar daadwerkelijk behoefte aan was bij onder andere Sinti, Roma, gemeenten of aan Sinti en Roma gelieerde instellingen. De medewerkers van het NISR worden als ongeïnteresseerd, niet betrokken en onkundig beschouwd.

Respondenten gaven aan dat het onmogelijk leek een project gefinancierd te krijgen. Om te beginnen waren de voorwaarden waaraan een projectaanvraag moest voldoen, niet vooraf duidelijk. Als er vervolgens een aanvraag was ingediend, duurde het onnodig lang voordat erop gereageerd werd. De reactie bestond bijna altijd uit aanvullende vragen. Trajecten om een project gefinancierd te krijgen duurde vaak een tot twee jaar. De communicatie van het NISR was überhaupt rampzalig. Bijna alle respondenten hebben de ervaring dat er op projectaanvragen gewoonweg niet gereageerd is. Veel respondenten vonden dat binnen het NISR de werkelijke uitvoering bij de Raad van Toezicht lag.

Respondenten zijn ervan overtuigd dat er binnen de Sinti en Romagemeenschap genoeg goede ideeën leven over de ontwikkeling van Roma en Sinti. De mogelijkheid om deze in een projectvoorstel te vatten zijn echter beperkt. Een eventuele opvolger van het NISR zou dan ook niet een enkele beoordelaar van projecten moeten zijn, maar zou ook moeten faciliteren en ondersteunen bij het opstellen van een projectvoorstel.

Tevens zou een dergelijke organisatie zich bewust moeten zijn van de lange termijn van ontwikkelingsprocessen en de tijdelijkheid van haar bestaan. Vanaf het begin van elk project is het dan nodig om aandacht te besteden aan de continuïteit op lange termijn van het project. De nieuw op te richten organisatie zou zich dan ook actief moeten inzetten (stimuleren) om de projecten ook door andere financiers gefinancierd te krijgen.

Respondenten vinden het belangrijk dat de besteding van de gelden goed wordt gecontroleerd. Voor een eventuele opvolger van het NISR is het wel van belang dat men bij de monitoring rekening houdt met de uitvoerder van een project. Als de uitvoerder van een project een Roma of Sinti is kan het goed zijn dat het project een groot succes is, maar de uitvoerder het niet op papier krijgt. Een bezoek aan het project en samen de administratie doornemen, zou dan een mogelijkheid van monitoring moeten zijn. Door dit soort contacten krijgt men tevens veel informatie over de voortgang van andere projecten en onder de gemeenschap levende behoeften.

Alle respondenten zijn zeer positief over de projecten 'intermediair' en 'onderwijsassistente in het basisonderwijs'. Deze projecten zouden beschikbaar moeten zijn voor alle Roma en Sinti gemeenschappen in Nederland.

Het is van belang dat intermediairs een onafhankelijke positie van de overheid of enig ander financierende instelling hebben. Een belangrijke taak van intermediairs is immers het verwoorden van de mening van Roma en Sinti;

De onderwijsassistenten van Roma en Sinti afkomst hebben bij de start van hun werkzaamheden intensieve begeleiding nodig. Vanwege hun positie die tussen de school en de gemeenschap in zit, zullen zij in het begin veel weerstand moeten overwinnen. Veel ervaring hebben ze hier echter nog niet in en is een belangrijk leerpunt.

Het rolmodel neemt een speciale plaats in bij het leren en ontwikkelen van Roma en Sinti. Als er ergens goede voorbeelden zijn worden deze snel opgepikt en ontstaat er nieuwe ambitie. Zo was de voorbeeldfunctie van de onderwijsassistente in een gemeente heel groot. Naar aanleiding van dat initiatief stonden op zes verschillende plaatsen uit de gemeenschap meisjes op, die hetzelfde wilde doen. Hetzelfde ontstaat als er een Roma of Sinti is die het lukt een eigen bedrijf te starten.

Bij deze manier van ontwikkelen loert ook een gevaar. Op het moment dat het rolmodel het op een of andere reden niet redt, heeft dat nadelige gevolgen op andere plaatsen binnen de gemeenschap. Het NISR heeft desondanks rolmodellen laten vallen, omdat het niet paste in haar eigen beleid. Het is belangrijk dat een eventuele opvolger van het NISR daar zorgvuldiger mee om gaat.

Respondenten geven aan dat er, in tegenstelling tot het beeld dat men laat zien op televisie (Gypsy girls (RTL4) en Zigeunernachten (TROS)), er veel armoede heerst onder Roma en Sinti. Dit heeft in sommige gevallen ernstige gevolgen. Zo kunnen kinderen uit schaamte van school worden thuisgehouden als ouders bijvoorbeeld geen lunch of gymkleren kunnen kopen. Ook in het geval van overlijden van een familielid, steken mensen die al in de schulden zitten zich verder in de schulden om een begrafenis te kunnen betalen. Een eventuele opvolger van het NISR zou volgens de respondenten voor deze extreme gevallen een voorziening in het leven moeten roepen.

5.7 Conclusie Roma en Sinti (2)

Uit de interviews blijkt dat het vertrouwen in het NISR erg klein was. Bij de start van het NISR had men het gevoel dat er nu eindelijk een organisatie was die iets voor de Roma en Sinti zou kunnen betekenen. Vervolgens heeft men nooit meer iets van het NISR gehoord of heeft men veel moeite gehad hen te bereiken. De contacten die er zijn geweest, zijn als zeer negatief ervaren. Eén respondent geeft het voorbeeld dat een medewerker van het NISR aangaf dat ze maar een projectvoorstel moest indienen, terwijl hij wist dat ze analfabeet was.

Wat uit de interviews blijkt is dat het vertrouwen in het NISR belangrijk vergroot had kunnen worden door interesse en betrokkenheid te tonen voor de situatie waarin de gemeenschap zit. De interviews voor dit onderzoek worden dan ook erg op prijs gesteld.

Omdat de informatievoorziening aan Roma en Sinti niet aanwezig was, doen er binnen de gemeenschap veel verhalen de ronde over misbruik. Wat daar vaak achter blijkt te zitten, is dat men de tegoeden voor het rechtsherstel beschouwt als eigen geld en dat men het wil opdelen onder rechthebbenden. Dit beeld is niet sterk genoeg ontkrachtigd door het ministerie of NISR, zodat de hoop onder de gemeenschap blijft leven ooit het geld individueel te mogen ontvangen.

Om uiteindelijk over de gelden te kunnen beschikken zijn verschillende initiatieven opgestart, met als meest spraakmakend de samenwerking tussen Roma, Sinti en woonwagengedwongen. De meeste Sinti distantiëren zich uitdrukkelijk van deze organisatie. Soms houdt men zich echter op de vlakte omdat men eerst afwacht of het initiatief slaagt.

Respondenten geven aan dat een vervolg van het NISR alleen mogelijk is als aan een paar voorwaarden voldaan wordt. Deze hebben allemaal betrekking op transparantie en zeggenschap:

In de eerste plaats is het aan te raden de besteding van de rechtsherstel gelden openbaar te maken, om duidelijk te maken dat het besteed is op de manier waarvoor het is bedoeld. Vervolgens zullen het ministerie en SARSR heel duidelijk zijn over waar het geld wel voor gebruikt kan worden en waar voor niet.

Dan zal een systeem moeten worden opgezet waaruit duidelijk naar voren komt dat Roma en Sinti mee mogen beslissen over de besteding van de overgebleven gelden. Respondenten hebben in ronde twee en drie concrete ideeën hiervoor gegeven⁷.

Transparantie en duidelijke communicatie zullen ook in de toekomst een permanent punt van aandacht blijven. Op het moment dat er geen informatie naar buiten komt of deze

⁷ Zie de gespreksverslagen ronde 2 en 3, Hoofdstuk

onduidelijk is, worden 'fabels' gecreëerd. Intermediairs kunnen ingezet worden om een deel van de communicatie te verzorgen.

Naast dat er veel negatieve onderdelen van het NISR benadrukt worden, zien respondenten ook lichtpuntjes. Er wordt positief gesproken over het volgen van onderwijs door de jongere generatie en men is daar trots op. Men ziet wel in dat dit nog een zeer kwetsbaar proces is waar nog veel aandacht voor nodig is. Het project 'onderwijsassistente in het basisonderwijs' en 'Voor- en Vroegschoolse opvang' worden essentieel genoemd in dit proces.

Maar ook bij het vervolgonderwijs is nu extra aandacht nodig. Het is om te beginnen belangrijk projecten te ontwikkelen die zorgen voor meer en passende stageplaatsen. Vervolgens is ook de doorstroming naar regulier werk of een eigen bedrijf erg belangrijk.

Naast onderwijs en werkgelegenheid hechten respondenten veel waarde aan kleine lokale initiatieven. Open dagen op woonwagenvakanties, knutselactiviteiten en kerstvieringen worden het meest genoemd. Allen hebben gemeen dat deze initiatieven vanuit de Roma of Sinti gemeenschap zelf komen en dat de contacten met de burgerbevolking erg belangrijk zijn. De middelen hiervoor en de capaciteiten om middelen hiervoor te krijgen, ontbreken echter vaak. Een eventuele opvolger van het NISR kan hier een belangrijke rol in vervullen. Respondenten zien bij een eventuele voortgang van het NISR graag een beter toegankelijke organisatie die dicht bij hen staat en weet wat er in de gemeenschappen leeft. Intermediairs kunnen hier een belangrijke rol vervullen. Een respondent geeft aan dat dan de intermediair ook gesteund moet worden om wat voor elkaar te krijgen (i.c. werd de aanvraag van de intermediair afgewezen).

Voorstel aanpak inventariserend onderzoek SARSR

1 Aanleiding

Door de Raad van Toezicht (RvT) van het NISR is te kennen gegeven dat continuering van activiteiten van het NISR -na een extern uitgevoerde *quick scan* en eigen bevindingen van de RvT- niet langer wenselijk is. Daarom heeft de RvT in haar vergadering van 16 maart jl. besloten de activiteiten van het NISR per 1 oktober 2012 stop te zetten.

Gezien de ontstane situatie heeft de Stichting Afwikkeling RSR (SARSR) contact gezocht met het ministerie van VWS. Vervolgens heeft het ministerie van VWS aan de Stichting Afwikkeling RSR gevraagd het effect van de door het NISR geïnitieerde activiteiten te inventariseren.

Om de werking van de activiteiten van het NISR te inventariseren heeft de SARSR de werkgroep inventarisatie in het leven geroepen om ervaringen, meningen en behoeften van de bij de activiteiten van het NISR betrokken doelgroepen te inventariseren. Gezien de doelstellingen van de SARSR zullen met name ook leden van de doelgroep Roma en Sinti bij deze inventarisatie betrokken worden.

Voor de goede orde: het inventariserend onderzoek omvat niet het intern functioneren van het NISR.

2 Het onderzoek

Onderzoeksdoelgroep

De onderzoeksdoelgroep bestaat uit direct en indirect betrokkenen bij de door het NISR ontwikkelde activiteiten. Uit een eerste oriëntatie blijkt dat zijn:

- Sinti /Roma
- Intermediairs
- Scholen (directie /onderwijsassistent / student)
- Gemeenten (portefeuillehouder /ambtenaar)
- Bedrijven (werkgelegenheidsprojecten)
- Vertegenwoordigers direct aan Sinti/Roma gelieerde instellingen

Van belang is dat de onderzoeksgroep een goede afspiegeling vormt van de variatie in de populatie (niet de frequentie waarin deze voorkomt).

Onderzoeksmethodiek

Er wordt gekozen voor een kwalitatief onderzoek met diepte-interviews. Hierdoor is het mogelijk (de beleving van) de effecten van de activiteiten van het NISR bij de onderzoeksdoelgroepen vast te stellen. Het al dan niet slagen van de ontwikkelde activiteiten van het NISR zal na de inventarisatie te plaatsen zijn in de context van achterliggende motivaties, wensen en behoeften van diverse doelgroepen. Daarnaast zal worden stilgestaan bij verbeterpunten en mogelijkheden voor toekomstig beleid, die door de respondenten worden benoemd.

Kritische succesfactoren

Van alle genoemde onderzoeksdoelgroepen zal een representatief beeld gevormd moeten worden, waarvoor drie interviews per doelgroep representatief zijn. Anders ligt dit bij de belangrijkste doelgroep: Roma en Sinti.

Uit eerdere onderzoeken en praktijkervaringen blijkt dat de Roma en Sinti geen homogene groep zijn en geen eigen vertegenwoordigend kader hebben. Woonplaats, geloofsovertuiging, familiebanden en historie spelen een evenzo belangrijke rol. Dit vergt extra aandacht. Er zijn verschillende individuen en organisaties die zeggen namens de gemeenschap te spreken. Voor het onderzoek is het belangrijk dat in de keuze van te benaderen Sinti en Roma, niet alleen Sinti en Roma geraadpleegd worden die actief bij een door het NISR geïnitieerde, gefinancierde of uitgevoerde activiteit betrokken waren, maar ook Sinti en Roma die om hun moverende redenen duidelijk hebben gecommuniceerd niet aan een specifieke activiteit te willen deelnemen of tussentijds hun participatie aan een activiteit hebben beëindigd. Ook zij behoren tot de doelgroep van de NISR.

Het ingestelde onderzoek is een eerste stap om bij de aan de inventarisatie participerende Sinti en Roma te proberen 'het zonder ons en over ons' gevoel te verminderen en vertrouwen van de SARSR te winnen.

Uiteraard kan alléén dit onderzoek het gebrek aan vertrouwen niet wegnemen, maar het is wel een eerste stap om te laten zien dat het de SARSR ernst is de beschikbare gelden op een zinvolle manier te besteden en daarbij Sinti en Roma daadwerkelijk te betrekken.

3 Onderzoeksactiviteiten

Documentatie onderzoek

Voor de uitvoering van het kwalitatief onderzoek is een documentatie onderzoek onontbeerlijk. De indertijd met succes door de SARSR geïnitieerde projecten zijn gedeeltelijk door het NISR doorgezet vanuit het oogpunt van een voortdurend -emancipatie- proces. Tegelijkertijd werd getracht de opgedane kennis in stand te houden en uit te breiden. Dit met een groot aantal stakeholders. De inrichting van het NISR is vormgegeven door:

- het overdrachtsdocument Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma;
- het document Sporen naar de toekomst;
- de statuten van het NISR.

Stukken die uiteraard door de onderzoekers bestudeerd dienen te worden. Een essentieel onderdeel van het documentatie onderzoek is ook inzicht in het strategisch beleidsplan van het NISR, jaarplannen, begrotingen, jaarverslagen en inzicht in de actuele status quo van diverse lopende NISR projecten en activiteiten. Daarnaast is inzicht in de eerder genoemde

externe uitgevoerde quick scan evident en/of een gesprek met degene die deze quick scan heeft uitgevoerd.

Vaststellen representatieve doelgroep

In het vaststellen van de representatieve onderzoeksdoelgroepen, stellen wij drie ronden voor:

Ronde 1

Benoemen van een afgevaardigde van de onderzoeksdoelgroepen zoals scholen, bedrijven, gemeenten, intermediairs en direct betrokkenen. Deze worden vastgesteld op basis van de aangeleverde gegevens van het NISR en leden van de werkgroep (instantie en naam te interviewen deelnemer).

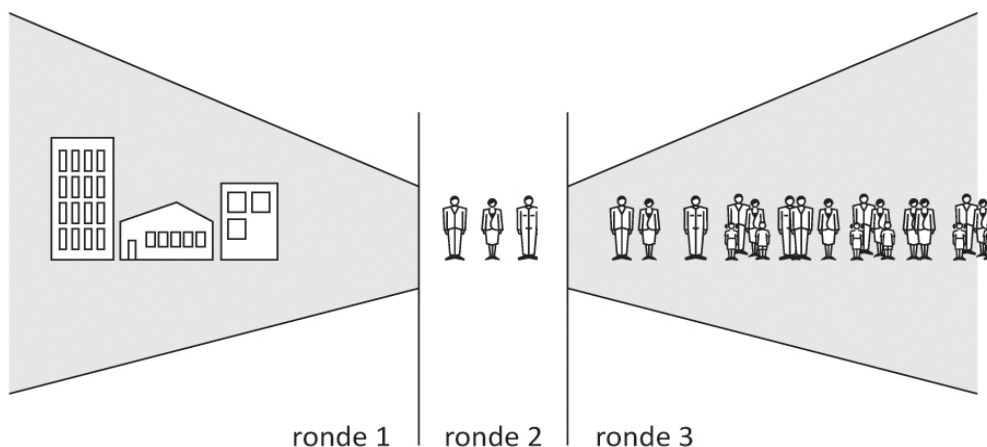
Ronde 2

Zoals eerder aangegeven bij kritische succesfactoren, hechten de onderzoekers er zeer aan de Sinti en Roma te betrekken in het onderzoek. Om van een representatieve doelgroep te kunnen spreken, zal gebruik worden gemaakt van een sneeuwbalmethodiek. Conform ronde 1 zullen allereerst de direct benaderbare organisatie (scholen, bedrijven, gemeenten) en intermediairs worden benaderd. Via deze gesprekken kan een poule sleutelfiguren Sinti en Roma inzichtelijk worden. Deze Sinti en Roma worden in ronde drie vooral individueel benaderd voor het onderzoek.

Ronde 3

Om van een representatieve groep te kunnen spreken wordt vervolgens 'een laag dieper' in de doelgroep Sinti en Roma in het onderzoek betrokken. Via de gesprekken met Sinti en Roma in ronde 2 is dit mogelijk. Dit model werkt vanuit de -beproefde- gedachte dat de Roma en Sinti gemeenschap beter te benaderen zijn via een bekend persoon en zodoende ook een betrouwbaar en vertrouwelijk gesprek mogelijk is.

Onderzoekers verwachten bij het onderzoek in ronde 2 en 3 ongeveer 20 Roma en Sinti te betrekken.

Onderzoeksopzet

Met de onderzoeksdoelgroep worden individuele diepte-interviews gehouden. Naast een inventarisatie van activiteiten en effecten, wordt aandacht geschonken aan verbeterpunten en in de toekomst gewenste ontwikkelingen. Het gesprek duurt doorgaans een tot anderhalf uur. Het interview kan plaats vinden bij de respondent thuis, op de werkplek of een nader te bepalen locatie. Bij het efficiënt bundelen van werkzaamheden zal voor de reizen, voorbereiding, gesprek, nazorg en rapportage gemiddeld vijf uur gerekend moeten worden.

Opzet diepte-interview

Het diepte-interview vindt plaats aan de hand van een gesprekspuntenlijst. Deze wordt als volgt ingevuld:

Inventarisatie

- Wat moest er gebeuren, waar was behoefte aan?
- Hoe moest dat gebeuren?
- Is het gelukt? Dit bestaat uit:
 - *impact (werd de doelgroep bereikt)*
 - *effectiviteit (werden de behoeften voldoende vervuld)*
 - *bestendigheid (blijft de meerwaarde aanhouden)*
 - *belemmeringen (waren die er op deelgebieden?)*
- Is de activiteit aan te merken als 'best practice'.

Toekomstgericht

- Wat zou anders kunnen. Wat zijn verbeterpunten, opties?

4 Analyse en rapportage

De gesprekken worden geanalyseerd en in de juiste context geplaatst. In de rapportage worden de deelnemers, indien gewenst, geanonimiseerd. De analyse zal geen evaluatief oordeel van de onderzoekers inhouden maar een weergave zijn van de door betrokkenen ervaren effecten van NISR activiteiten of het ontbreken daarvan.

Op deze wijze kunnen met behulp van de gepresenteerde onderzoeksresultaten knelpunten geïdentificeerd worden en zal er met behulp van de resultaten een route naar de toekomst geschetst kunnen worden.

Juli 2012, Werkgroep inventarisatie SARSR

Bijlage II

Gesprekspuntenlijst inventarisatie SARSR

Zoals u weet zijn wij in opdracht van de Stichting Afwikkeling Rechtsherstel Sinti en Roma bezig met een inventariserend onderzoek naar de effecten van activiteiten voor Sinti en Roma. We hopen met deze inventarisatie een duidelijk beeld te krijgen van uw ervaringen, mening en behoeften met betrekking tot ontplooide activiteiten.

In de rapportage wordt u als respondent -indien u dit wenst- geanonimiseerd. Wij volstaan dan met het noemen van de organisatie waarvoor u werkt.

1. Wat was de problematiek met betrekking tot de Sinti en Roma?
2. Wat moest er gebeuren om dit op te lossen?
3. Hoe heeft u dit aangepakt?
4. Werden de door u beoogde Sinti en/of Roma bereikt voor deelname?
5. Werd met de activiteit het gewenste resultaat bereikt?
 - > a. Zo ja, blijven de gewenste effecten aanhouden?
 - > b. Zo nee, wat was hier de oorzaak van?
6. Heeft u bij het opstarten en uitvoeren van de activiteit belemmeringen ervaren? Kunt u deze omschrijven.
7. Is de door u ontwikkelde activiteit aan te merken als een 'best practice' die ook op andere plaatsen in Nederland ingezet zou kunnen worden? Kunt u ook aangeven waarom wel of niet?
8. U heeft de afgelopen tijd concreet ervaring opgedaan met het initiëren van activiteiten voor Sinti en Roma. Zijn er gezien uw ervaringen zaken die anders geregeld/aangepakt zouden moeten worden? Kortom, wat zouden verbeterpunten kunnen zijn?
9. Het verbeteren van de maatschappelijke participatie van Sinti en Roma blijft een aandachtspunt voor velen. Wat zijn in uw visie hierin gewenste ontwikkelingen en wat zijn uw aanbevelingen voor de toekomst?
10. Tot slot: Is er naar aanleiding van deze inventarisatie nog iets wat niet ter sprake is gekomen en u toch graag genoemd wilt hebben?

Bijlage III

Werkwijze⁸

Met de onderzoeksdoelgroepen zijn individuele diepte-interviews gehouden.⁹ Naast een feitelijke inventarisatie van de met en/of door het NISR geïnitieerde activiteiten, werd in de gesprekken ook aandacht geschonken aan de visie van iedere respondent over gewenste ontwikkelingen en aanbevelingen voor de toekomst, die in zijn of haar optiek een bijdrage leveren aan het verbeteren van de maatschappelijke participatie van Sinti en Roma.

Van de gesprekken hebben de onderzoekers voor intern gebruik gespreksverslagen gemaakt. Aan de respondenten is de mogelijkheid geboden om deze gespreksverslagen in te zien en desgewenst eventuele feitelijke onjuistheden te corrigeren.

De gespreksverslagen zijn vervolgens per onderzoeksdoelgroep geanalyseerd. Zo zijn de genoemde NISR- activiteiten beoordeeld op onder andere impact, effectiviteit, bestendigheid en belemmeringen.

Voor de visie van respondenten inzake gewenste toekomstige ontwikkelingen is per onderzoeksdoelgroep in eerste instantie gekozen om deze waar mogelijk gekwantificeerd te categoriseren per genoemd werkgebied. Op basis hiervan was het mogelijk per onderzoeksdoelgroep een door respondenten gezamenlijk toegekende prioritering aan toekomstige ontwikkelingen te formuleren.

De uitkomsten van bovenstaande werkzaamheden zijn opgenomen in hoofdstuk 3. Dit hoofdstuk geeft dan ook een beeld van de werkwijze van het NISR gelieerd aan activiteiten en de effectiviteit hiervan, zoals deze door de onderzoeksdoelgroepen is ervaren, alsmede hun aanbevelingen voor de toekomst.

Hierna zijn de conclusies zoals verwoord in hoofdstuk 4 geanalyseerd om waar mogelijk een algemeen beeld te kunnen destilleren over de ervaringen en mening van alle onderzoeksdoelgroepen over de activiteiten van het NISR. Inzake de visie voor toekomstig te ontwikkelen activiteiten is wederom gekozen voor een categorisering op werkgebied, met in eerste instantie een kwantitatieve grondslag. Op basis hiervan is onder andere de prioritering van activiteiten (toekomst) zoals verwoord in hoofdstuk 3 vastgesteld.

De conclusies zoals verwoord in hoofdstuk 3 en 4 zijn dus geen evaluatief oordeel van de onderzoekers, maar een weergave van de door de onderzoeksdoelgroepen (individueel en gezamenlijk) ervaren effecten van NISR activiteiten en hun visie op de te ontwikkelen activiteiten voor de toekomst.

Omdat de onderzoeksopdracht een feitelijke inventarisatie in hield van de persoonlijke ervaringen, meningen en behoeften van de bij de activiteiten van het NISR betrokken doelgroepen, is de door iedere respondent gegeven reactie niet geverifieerd met een eventueel feitenonderzoek. Wel hebben de onderzoekers tijdens de diepte-interviews gebruik gemaakt van de kennis, zoals zij die hebben vergaard uit het verrichte documentatie-onderzoek, waardoor tijdens de interviews gerefereerd kon worden aan feitelikheden zoals die door het NISR zijn vastgelegd.

⁸ De aanpak van het verrichte inventariserend onderzoek staat volledig beschreven beschreven in bijlage 1.

⁹ De semi-gestructureerde vragenlijst treft u aan in bijlage 2

